

CRONICA DE DREPT ROMAN

DE

VALENTIN AL. GEORGESCU

Dreptul roman în țările socialiste. Cu prilejul a două studii de interes general (metodologic și istoric) ale prof. Mihály Móra (Budapesta). Pe linia preocupărilor semnalate în tomul VII al Studiilor Clasice, romanistul budapestan își continuă susținuta activitate, căreia limba de redactare a majorității studiilor sale și periodicele de specialitate în care acestea sînt publicate le asigură o largă răspîndire, pe lângă prezența autorului lor la numeroase întruniri romanistice internaționale. În același timp, studiile de drept roman care ne vin din R. P. Ungaria invederează că autorii lor dispun în bibliotecile publice și în cele personale de o vastă documentație, foarte completă, inclusiv cele mai recente publicații romanistice și auxiliare, de tot felul. Acest efort deliberat de organizare a cercetării romanistice și de afirmare a romanisticii maghiare pe plan și la nivel internațional este semnificativ și răspunde unei nevoi fundamentale de a se câștiga pozițiile ce se cuvin să le dețină — și în acest sector — știința țărilor socialiste. În R. S. Cehoslovacia se manifestă aceeași tendință, oglindită cu succes în activitatea științifică a prof. Milan Bartošek și alți romanști cehi, alături de reputata școală cehoslovacă de orientalistă juridică a prof. J. Klíma, care dispune de aprecia revistă *Archiv Orientální*. Cît privește R. P. Polonă, școala de papirologie juridică întemeiată de R. Taubenschlag are o poziție de prim plan, în timp ce romanistica s-a afirmat cu lucrări și manuale care rețin atenția și prin număr și prin calitatea lor, Polonia dispunînd de două periodice specializate: *Journal of Juristic Papyrology* și *Czasopismo Prawno historyczne*, ambele, și îndeosebi primul, cu o largă colaborare internațională. Prezența romanștilor polonezi în competiția internațională, de care dreptul roman, papirologia și orientalistica au nevoie prin chiar structura lor pentru a fi cultivate cu succes, este susținută și apreciată. Despre realizările obținute, cu un personal numericeste redus, de R. P. Bulgaria, am referit cu alt prilej (Studii Clasice, VI, p.365—368), iar despre situația istoriografiei sovietice se găsesc unele indicații în *Revue des études Sus-Est européennes*, 1964, nr. 1—2, p. 159—161. Din ce în ce mai susținută este prezența romanisticii iugoslave, ale cărei eforturi merg cu succes, pe linia aici expusă, avînd totodată în fruntea unor discipline direct înrudite, ca bizantinologia și orientalistica juridică, două personalități de reputație mondială, pe Georg Ostrogorsky (Belgrad) și Victor Korošec (Ljubljana).

Consemnăm aici acest tablou — asupra căruia am insistat mai pe larg în comunicarea de acum doi ani la « Societatea de studii clasice » (vezi această revistă, V, p. 446) — cu convingerea că, așa cum o doresc și o consideră necesar toți cei care vin în atingere directă sau indirectă cu problemele romantisticii juridice și, în general, cu acelea ale istoriei dreptului, a sosit momentul de a se cere forțelor de care dispunem o afirmare crescîndă pe aceeași linie și cu rezultate asemănătoare. A sosit totodată, credem, momentul de a păși la pregătirea unor cadre care să împiedice în

viitorul apropiat un hiatus în continuitatea unor cercetări de dificilă specializare multilaterală, asigurându-se cercetătorilor sporadici de azi și echipelor compacte de mine condițiile de documentare și de editare absolut indispensabile. În felul acesta, țările din Est vor putea face auzit și din ce în ce mai ascultat, glasul lor într-un vast sector de istoriografie juridică, în care, în prezent, țările de veche tradiție romanistică fac mari eforturi — nu totdeauna reale și fecunde — de reînnoire și de lărgire a perspectivelor, beneficiind în producția științifică de o poziție care se oglindește în documentația indispensabilă oricărui cercetător, din orice țară, în domeniul respectiv.

Concret, importanța și urgența recuperării unor întârzieri istoricește justificate, fie în trecutul apropiat, din cauza multilelor sarcini prioritare ce s-au cerut rezolvate, fie în trecutul îndepărtat, din cauze asupra cărora nu este locul să insistăm aici, vor rezulta din simpla analiză, cit de rapidă, a celor două studii ale prof. M. Móra.

În studiul intitulat *Über den Unterricht des römischen Rechtes in Ungarn in den letzten hundert Jahren*, și apărut în *Revue internationale des droits de l'Antiquité* (Bruxelles), 1964, p. 409 și urm., se pune la îndemina romaniștilor străini un prețios material documentar, cu privire la dezvoltarea învățămîntului dreptului roman în Ungaria, îndeosebi de la înființarea Universității de la Tyrnau, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, transferată ulterior la Budapesta, pînă în zilele noastre. Analiza autorului devine, așa cum e firesc, o contribuție la studiul «receptării» dreptului roman în Ungaria și al culturii juridice maghiare. La această universitate, mulți din juriștii transilvăneni care s-au distins în Principate prin lupta lor pentru întemeierea unei culturi juridice naționale au învățat temeinic, în primul rînd dreptul roman, în spiritul iusnaturalist și pandectist al vremii.

Sub rezerva de a ști dacă termenul de receptare poate fi încă utilizat, pentru scurtimea lui, și cu speranța că nu va da loc la prea multe neînțelegeri (vezi E. Genzmer, *Ius Romanum Medii Aevi*, I, p. a-d, Milano, 1961, p. 143 urm.), M. Móra conchide că în Ungaria dreptul roman n-a fost «receptat» (ca în Germania), dar precizează judicios că prin aceasta nu trebuie tăgăduită acțiunea lui asupra dezvoltării dreptului ungar. Se amintește chiar că în deceniul 4 al secolului trecut, civilistul J. Frank a accentuat că în Ungaria dreptul roman a fost studiat ca rădăcină și sursă a întregii științe juridice moderne, iar nu numai pentru a putea prelua ceea ce germanii au receptat din dreptul roman (*Bemerkungen*, cit. mai jos, p. 20).

Pentru sensul larg pe care noi îl dăm, ca și alți autori, noțiunii de receptare, fără a o lega de situația particulară a Germaniei din sec. XVI—XIX, Ungaria ne apare o țară de receptare romanistică, deși cu particularități al căror studiu este tot așa de necesar ca și acela al esenței ei, unitară pentru toată Europa¹. *Tripartitum* lui Werbőczy este unul din monumentele de seamă ale receptării, nu numai pe plan local, dar și general. Sistemul consuetudinar specific, menținut în Ungaria pînă la codul civil socialist din 1959 n-a făcut decît să favorizeze, sub forme particulare — jurisprudențială, doctrinală — receptarea umanistică de diferite niveluri istorice.

Oricum, concluzia care se desprinde este că pentru studiul istoric al dreptului maghiar cunoașterea adîncită a dreptului roman și a formelor lui de receptare (*lato sensu*) rămîne indispensabilă.

La aceasta se adaugă faptul că nici pe plan european nu putem studia dezvoltarea dreptului din secolul al V-lea pînă în zilele noastre, fără ca istoricul să posede o temeinică pregătire de romanist și, după caz, de bizantinolog, și chiar, adesea, pe amîndouă².

În istoriografia română, în care s-a studiat mai stăruitor, dar nu exhaustiv, receptarea bizantină și romanistică în general³, nu avem totuși pentru învățămîntul dreptului roman echivalentul

¹ Vezi Traian Ionașcu și Valentin Al. Georgescu, *Unité et diversité des formes de la réception*, în *Rev. des études Sud-Est européennes*, 1964, nr. 1—2.

² Această poziție este generală la toți autorii români care s-au ocupat de problema evocată în text.

³ Vezi bibliografia dată în *Revue des études Sud-Est européennes*, 1964, nr. 1—2, p. 158 n. 25.

studiului prof. M. Móra, și cu atât mai puțin o cercetare critică mai largă. Cu prilejul centenarului Universităților din Iași (1960) și București (1964), învățămîntul dreptului roman n-a beneficiat de studii de acest fel.

Într-un al doilea studiu, *Bemerkungen zu der historischen Betrachtungsweise im römischen Recht*, publicat în *Acta Iuridica Academiae Scientiarum Hungariae*, t. VII, fasc. 1 — 2, 1966, p. 1—32, prof. M. Móra examinează un cerc de probleme mai larg decît îl indică titlul. Pentru problemele de metodologie și receptare privind unele țări din Est sau din Occident, cititorul găsește o documentație prețioasă pe care n-o are totdeauna la îndemînă. Materialul românesc privitor la problemele discutate — în parte prea recent⁴ pentru data redactării articolului recenzat — nu ocupă în studiul prof. M. Móra nici un loc (deși, subiectiv, autorul s-a interesat de problemă, cerînd informații colegilor români). Este o izolare care sperăm că va fi depășită din moment ce romanistii maghiari fac eforturi pentru organizarea chiar în anul viitor a unei reuniuni la Budapesta a romanistilor din toate țările socialiste.

Articolul se referă la marea anchetă despre *Studio e insegnamento del diritto romano*, inițiată de revista *Labeo* din Napoli (1956), la care au participat unii romanisti din Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și Iugoslavia. În măsura în care am cunoscut, la timp, o parte din materialul acestor anchete, am făcut o referință documentară la el într-un studiu recent.

Sesiunea din 1963 a Societății de istoria drepturilor antice (Bruxelles), de care se leagă studiul mai sus analizat al prof. M. Móra, a abordat o temă similară. Din Iugoslavia a participat prof. I. Horváth, care desfășoară o activitate susținută.

La congresul din 1963 de la Roma al Societății italiene de istoria dreptului, avînd ca temă *istoria dreptului în cadrul științelor istorice*, a participat R. S. Cehoslovacă prin M. Bartošek.

Același romanist a reprezentat țara sa, iar prof. M. Móra, Ungaria, la a XV-a sesiune a juriștilor de la Viena, în octombrie 1964, unde primul a prezentat *Reflecții romanistice despre esența dreptului*, iar al doilea a vorbit despre *Receptarea dreptului roman în Ungaria în perioada finală a evului mediu*.

La aceste date grăitoare prin ele înșile, se poate adăuga comemorarea lui Accursius la Bologna (octombrie 1963) care s-a bucurat de o largă participare a numeroase țări, și la care de la noi s-au trimis cele două comunicări⁵ menționate în *Cronica* din vol. VI. Amintim că o serie de țări din Est își prezintă periodic literatura de istoria dreptului și de drept roman în periodice străine, ca de pildă în *Revue historique de droit* (Paris), participînd, sporadic sau mai regulat, la activitatea Institutului de drept roman de la Paris (vezi asupra acestui important organism *cronica noastră* din t. VII al revistei), prin conferințe, pe care direcția Institutului le organizează săptămînal cu concursul specialiștilor renumiți din toate țările (vezi mai jos).

Din studiul recenzat, merită să rețină atenția cititorului român știrile cu privire la dezbaterile ample care au avut loc în Ungaria în legătură cu organizarea învățămîntului dreptului roman, problemele discutate fiind analizate critic și în studiul de care ne ocupăm. Dezbaterile mai vechi din 27 decembrie 1957, legate de discuția manualului de drept roman al decedatului acad. Géza Marton au dus la alcătuirea unui proiect asupra învățămîntului contemporan al materiei dreptului roman, întocmit de prof. M. Móra (1962), care a fost supus unei largi discuții la 10 mai 1962, cu participarea romanistilor, civiliştilor și a specialiștilor în istoria generală a statului și dreptului, în istoria dreptului maghiar și în istoria antică. Dezbaterile au continuat la 27 octombrie 1962, la Facultatea de drept din Budapesta, în vederea întocmirii programului universitar pentru dreptul roman. « Problemele actuale ale învățămîntului dreptului roman » au fost expuse de M. Móra și în fața

⁴ Studiul citat din *Rev. des ét. Sud-Est europ.*, 1964, nr. 1—2; Manualul de *Drept privat roman* de Vl. Hanga și M. Jacotă (1965).

⁵ Una fiind publicată în *Rev. des ét. Sud-Est europ.*, 1964, nr. 1—2 (cit. mai sus), iar alta urmînd să apară.

Facultății de drept din Praga (18 iunie 1964) unde M. Bartošek, cinci zile mai târziu, susținea disertația sa de candidat, avînd ca subiect « Dreptul roman și societatea socialistă ». Conferința profesorului ungar a fost urmată de ample dezbateri, la care a participat și Institutul de drept al Academiei cehoslovace. S-a discutat: însemnătatea dreptului roman în învățămîntul juridic socialist, raportul dintre istoria generală a dreptului și dreptul roman, măsurile necesare pentru formarea cadrelor științifice tinere. Tezele disertației lui M. Bartošek merită să fie amintite aici: Romanistica marxistă în luptă cu cea burgheză; Periodizarea dreptului roman⁶; Obiectul cercetării romanistice și domeniile preferențiale; însemnătatea actuală a studiului dreptului roman.

Pe aceeași linie de preocupări, aflăm că prof. E. Pólay de le Segedin a vorbit la Poznan în 1961 despre « Tendințele cercetării științifice a dreptului roman în socialism », iar prof. D. Stojčević, de la Belgrad, la Torino, în 1962, despre « Dreptul roman și drepturile țărilor socialiste ». Cu concursul romanistilor polonezi, cehi, unguri și bulgari, Academia de științe din Berlin, a luat în 1963 inițiativa publicării — sub direcția bizantinologului J. Irmischer, — a unei culegeri de studii de istoria drepturilor antice, în cadrul căreia dreptul roman urma să ocupe locul important ce i se cuvine.

Nu în această cronică informativă pot fi discutate toate tezele metodologice abordate de M. Móra în studiul său. Reamintind că istoricul cu o temeinică pregătire de jurist este totdeauna mai bine înarmat decît istoricul general în adîncirea problemelor de istoria dreptului și a statului, M. Móra pledează pentru o strînsă colaborare între istoria generală și istoria dreptului, poziție împărtășită de romanistii de cea mai diversă tendință. « Să aducem mai multă istorie în istoria dreptului », spune autorul, cu o aparență de paradox, « pentru ca aceasta să conțină mai mult drept; să aducem mai multă formație juridică în istoria dreptului, pentru ca aceasta să devină mai istorică ».

La întrebarea dacă romanistii se pot desprinde cu totul de înfriuririle prezentului, și în ce fel se poate lega dreptul roman de dreptul actual, autorul subserie la formula lui Bartošek: « actualitatea dreptului roman constă în istoricitatea lui », socotind o eroare de a se prezenta neistoric anumite concepte, instituții, teorii, ca supratemporale, etern valabile, sau de a se trata ca antic-romane conceptele generale de origine tirzie, fără a se preciza cu claritate această situație (p. 15—16). Subscriind la formula citată, am voi să precizăm că după părerea noastră nu poate fi vorba decît de o istoricitate înțeleasă și fructificată de pe pozițiile unui *prezent*, de care a depins totdeauna valoarea rezultatelor obținute de romanisti, ei înșiși oameni ai vremii lor.

O atenție deosebită se dă problemei *sistemului* ce trebuie folosit (planul, cadrul instituțional sau dogmatic) pentru reconstituirea științifică, pe de o parte, și pentru predarea didactică, pe de alta, a dreptului roman. Analizînd diferitele poziții și insuficiența celor mai multe dintre ele, M. Móra precizează judicios că, în concepția marxistă, însuși *sistemul* este, pînă la urmă, rezultatul acțiunii unor factori economici și sociali, specifici fiecărei tip de societate, fiind necesar să se sublinieze neechivoc abaterile motivate de la *sistemul* epocii tratate.

Se discută de asemenea la ce facultate (de drept sau de istorie) este mai potrivit să se studieze dreptul roman și în ce an de studiu (la început sau la sfîrșit). În Ungaria, în anul I al Facultăților juridice, dreptul roman este studiat ca o introducere istorico-critică în teoria dreptului civil socialist, și ca o critică istorică a formelor juridice ale producției de mărfuri, de natură a ușura și înțelegerea dezvoltării dreptului privat occidental. Programul oficial recomandă numai la cele mai importante instituții să se arate în mod corespunzător dezvoltarea medievală și modernă a noțiunilor și normelor de drept roman. Autorul nu ascunde că realizarea temeinică a acestei cerințe rămîne ca un obiectiv de perspectivă.

⁶ Acest capitol a fost și tipărit separat. De același autor semnalăm două studii mai vechi: *Come si dovrebbe studiare attualmente il diritto romano*, în *Studi V, Arancio-Ruiz*, IV, 1953 și *Annotazioni metodologiche dal punto di vista del materialismo storico*, în *Studi P. de Francisci*; IV, 1956, p. 373 urm.; cf. lura, II, 1951.

Amintind, cu unii romaniști apuseni (Kaser, Steinwenter), că dreptul roman nu poate fi făcut inteligibil fără un minimum de forme de gândire ale dreptului pozitiv actual, autorul maghiar — fără a se referi și a discuta cunoscuta doctrină extremistă a lui Emilio Betti — constată că este de greu să se determine unde începe și unde sfârșește acest minimum.

Iată de ce H. R. Hoetink (Amsterdam) se ocupă de *noțiunile anacronice în istoriografia juridică*; M. Kaser (Hamburg) declară că într-o bună măsură sîntem încă prinși în modalitățile de gândire ale pandectismului, iar Fr. Wieacker (Göttingen) vorbește de o degradare a istoriei prin transformarea ei în « Magd der Dogmatik », cea care falsifică pînă la urmă însăși viziunea dogmatică a materiei studiate.

Semnănd greutățile de aplicare practică a unei juste concepții în această materie, autorul conchide că în studiul dreptului roman istoricitatea sau istorismul nu trebuie să fie o orientare unilaterală, o renunțare la concepția juridică. Ambele direcții ar fi de egală valoare, alcătuind o unitate dialectică indisolubilă. De rezolvarea practică a problemelor legate de această unitate depind legăturile ce trebuie să existe între disciplina didactică a dreptului roman și cele înrudite: istoria generală a statului și dreptului, dreptul civil, istoria antică, strînsa legătură între dreptul roman și dreptul civil avînd și în Ungaria o veche tradiție. Autorul reclamă o îmbunătățire a legăturilor cu filologia clasică, poziție justă care ar fi putut prileji o apreciere a realizărilor din țara noastră, fie în cadrul Studiilor Clasice, cît și al cercetărilor mai vechi de filologie juridică⁷, al căror eminent reprezentant a fost Matei Nicolau.

Problemele astfel abordate sînt prea complexe și dificile pentru a pretinde imediate rezultate definitive. Dezbaterile lor însăși constituie un progres. Trebuie să sperăm că romanistica română — care s-a ocupat cel puțin incidental, de unele din ele — le va acorda o atenție crecîndă și, intrînd în competițiunea științifică internațională care se lărgeste în mod fericit, va participa activ la discuțiile și confruntările de felul celor amintite în aceste pagini.

Cît privește Studiile Clasice, atît prin ședințele lunare cît și prin paginile revistei, ele rămîn o prețioasă tribună, de mare autoritate științifică, pe care romaniștii ar trebui s-o folosească din plin pentru realizarea cel puțin a acelor sarcini care se încadrează direct în programul Asociației noastre.

---

⁷ Vezi aprecierea lor pozitivă la M. Andreev, *Римско частно право*, Sofia, 1962, p. 6, n. 14.